

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 28-01-2021

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 27-02-2021

Kitap İncelemesi / Book Review

INTERNATIONAL JOURNAL OF VOLGA - URAL AND
TURKESTAN STUDIES (IJVUTS), VOLUME 3, ISSUE 5, P. 137-
142.

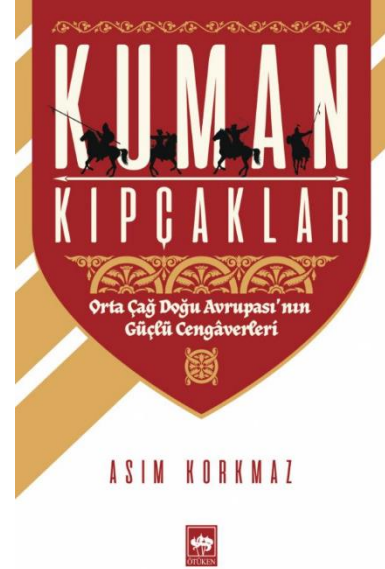
ULUSLARARASI İDİL - URAL VE TÜRKİSTAN
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJVUTS), CİLT 3, SAYI 5, S. 137-
142.

Kuman - Kıpçaklar: Orta Çağ Doğu Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri

Korkmaz, Asım (2019). *Kuman Kıpçaklar: Orta Çağ Doğu Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri*,
İstanbul: ÖTÜKEN 204 s., ISBN: 978-605-155-869-1.

Birkan UZUNOĞLU¹

Kuman Kıpçaklar, XI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Karadeniz'in kuzeyine kendi isimlerini vermişlerdir. Kıpçaklar; Batı Kök Türk Kağanlığı'nda yer alan, Çiklerin devamı kabul edilen Kimeklerin bir koludur (Kafesoğlu, 2010: 181). Kaşgarlı Mahmud'a göre de Kıpçaklar, kendilerini Kimeklerden ayrı bir grup olarak saymaktaydılar (Kâşgarlı, 2015: 258). Diğer Türk boylarına göre daha sarışın ve mavi gözlü olarak nitelendirilen Kıpçaklara, Bizans kaynaklarında *Koman* veya *Kuman*, İslâm kaynaklarında *Kıpçak* veya *Kıfçak*, yaşadıkları bölgeye ise *Deşt-i Kıpçak*² (Kıpçak Bozkır) denmiştir. Batıda *Kuman*, doğuda *Kıpçak* olarak bilinirler (Akar, 2015: 215). XII. yüzyıl boyunca Gürcistan'da, Güney Rusya'da, Romanya'da, Bulgaristan'da ve Macaristan'da oynadıkları etkin rollerle bilinen Kıpçaklar, merkezî bir devlet kuramamışlardır. Hatta bir süre, on binlerce Kıpçak askeri, Oğuzlara karşı Gürcüleri korumuşlardır. Bu durum Dede Korkut boylarına Kıpçak-Oğuz çatışması olarak yansımıştır (Ercilasun, 2019: 357).

¹ Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. El-mek: uzunoglubirkan@gmail.com ORCID: 0000-0001-7664-4505

² Orta Asya'nın batısından başlayıp Tuna Nehri kıyılarına, kuzeyde Orta İdil bölgesine, güneyde Kırım'a kadar uzanan bölge.

Kıpçak Türklerinin konuşma dili de ilgi çekicidir. *Ermeni Kıpçakçasıyla* ilgili metinler hariç, yazı dili olarak kullanılmamıştır. Ancak günümüze, *Kıpçak Kitabı* anlamına gelen *Codex Cumanicus* isimli önemli eseri bırakmışlardır. *Kodeks Kumanikus*, aslında birbiriyle ilgisi olmayan iki farklı defterden oluşmaktadır. Daha sonraları konu ve gaye birliği dolayısıyla bilinmeyen birisi tarafından birbirine eklenmiştir. Bu eser, o zamanki Kıpçakların konuşma dilini, ağızlarını yansıtır (Argunşah ve Yüksekaya, 2018: 274-275).

Korkmaz tarafından kaleme alınan *Kuman-Kıpçaklar: Orta Çağ Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri* adlı çalışmada, Kuman-Kıpçakların, Doğu Avrupa'nın Balkanlar ile Karadeniz'in kuzeyinde yer alan topraklarındaki varlıklarına değinilmiştir. Onların askeri ve siyasi yaşamları bu eserin konusu olmuştur. Özellikle, Kuman-Kıpçakların var olduğu süre zarfında Orta Çağ Doğu Avrupa tarihindeki yeri ve önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu eser, yazarın 2014 yılında Trakya Üniversitesi'nde tamamladığı yüksek lisans tezinin bazı eklemelerle son hâlini almış şeklidir. Asım Korkmaz Hoca'mıza bu değerli eseri Türklük Bilimine kazandırdığı için teşekkür ediyor, başarılarının devamını diliyoruz.

Kuman - Kıpçaklar: Orta Çağ Doğu Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri adlı eser, sekiz ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar;

1. Giriş
2. Karadeniz'in Kuzeyinde Kuman-Kıpçaklar
3. Balkanlarda Kuman-Kıpçaklar
4. Kuman-Kıpçak Kültürü
5. Sonuç
6. Bibliyografya
7. Dizin
8. Ekler

Eserin Giriş bölümü (ss. 18-23) üç alt başlıktan oluşturulmuştur. Bunlar;

- A. *Kuman-Kıpçak Adlarının Kökeni ve Anlamı*,
- B. *Kuman Kıpçakların Irkî Özellikleri Bağlamında Etnik Köken Tartışmaları*,
- C. *Kuman-Kıpçakların Türkistan'daki Siyasi Durumları*

A. *Kuman-Kıpçak Adlarının Kökeni ve Anlamı* başlığı altında, Kuman-Kıpçaklara, tarihi süreç içerisinde, çeşitli toplumların verdiği isimler değerlendirilmiştir. Bu isimlerin kökleri bulunarak etimolojisi incelenmeye çalışılmıştır.

B. *Kuman Kıpçakların Irkî Özellikleri Bağlamında Etnik Köken Tartışmaları* başlığı altında, Oğuz Kağan Destanı kaynak alınarak Kıpçakların kökenine ve soy bilgisine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Orta Çağ Müslüman bilim adamlarının görüşleri de eklenerek sunulan fikirler güçlendirilmiştir.

C. *Kuman-Kıpçakların Türkistan'daki Siyasi Durumları* başlığı altında, Kuman-Kıpçakların, Batı Göktürk halklarının içindeki konumundan başlanarak anayurtlarından göç maceralarına, Türkistan'ın sosyo-etnik yapısını önemli ölçüde değiştirdiklerine ve Oğuz Yabgu Devleti ile aralarında geçen çatışmalara yer verilmiştir. Karadeniz'in kuzeyindeki geniş topraklarda Türk varlığını güçlendirmelerinden de bahsedilerek **Giriş** bölümü sonlandırılmıştır.

Eserin **I. bölümü** *Karadeniz'in Kuzeyinde Kuman Kıpçaklar* (ss. 29-75) ana başlığı altında, Kuman-Kıpçakların Karadeniz'in Kuzeyine göçlerinden bahsedilmiş, Türkistan'ın iç bölgelerinden uzun bir yolculukla Doğu Avrupa'ya girişlerine değinilmiştir. Karadeniz'in Kuzeyinde egemenlik kuran Kuman-Kıpçakların bu bölgeye *Deşt-i Kıpçak* ismini vermelerine, bu coğrafyanın zamanla *Deşt-i Kıpçak* olarak nitelendirilmesine ve *Deşt-i Kıpçak* bölgesinin sınırlarına değinen yazar bu bölgedeki nehirlerin önemli bir faktör olduğunu kaleme almıştır. Eserin I. bölümünde karşımıza *Kuman-Kıpçak Konfederasyonu* alt başlığı çıkmaktadır. Bu başlık altında Kuman-Kıpçakların hızlı ve sistemli büyümelerinin ve Latince bir tabir olan *Pax Cumanica*³'nin üzerinde durulmuştur. Yine bu başlık altında Kuman-Kıpçaklar 5 madde altında ele alınmıştır;

- *Türkistan Grubu,*
- *İdil-Yayık Grubu,*
- *Don-Donets Grubu,*
- *Lukamor Grubu*
- *Tuna Grubu*

Devamında, yaklaşık 300 yıl Doğu Avrupa siyasetine yön veren Hazarlar ile Kuman-Kıpçakların, Uzlar ile Kuman-Kıpçakların ve Ruslar ile Kuman-Kıpçakların münasebetlerine değinilmiştir. Aynı zamanda Ruslar ile münasebetler, *Vladimir Monomah Dönemi* olarak ayrı bir başlık altına alınmıştır. Ruslar ile ilişkiler devam ederken *İgor Alayı Destanı* da görmezden gelinmemiş, destanda bulunan Eski Türkçe kelimelerin, Kuman tarihi açısından önemi üzerinde durulmuştur. Eserin I. bölümü devam ederken *Moğol Seferleri* isimli yeni alt başlık karşımıza çıkmaktadır. Esasen, Kuman-Kıpçak tarihinde önemli roller oynayan Moğolları ele almamak olanaksızdır. XIII. yüzyılda dünya tarihini derinden etkileyen seferleri başlatan bu Asya kavmi, Karadeniz'in kuzeyindeki Kuman-Kıpçak konfederasyonunun yönetimine son vermiştir. Çalışmanın bu bölümü, *Moğolların İlk Deşt-i Kıpçak Seferi* ve *Moğolların İkinci Deşt-i Kıpçak Seferi* başlıkları ele alındıktan sonra tamamlanmıştır.

Eserin **II. Bölümü**, *Balkanlarda Kuman Kıpçaklar* (ss. 81-129) ana başlığı ile başlar ve *Kumanların Peçeneklerle Askerî ve Siyasî Münasebetleri* alt başlığı ile devam eder. Türkistan,

³ Kuman Barışı; Kuman-Kıpçakların, Batı Avrasya bozkırlarında kurdukları barışçıl ortama verdikleri isim.

Karadeniz'in kuzeyi ve Balkanlarda yaşamış olan Peçenekler, Kuman-Kıpçakların bölgeye gelmesi ile derinden sarsılmıştır. Yazar, bu sarsıntıyı akıcı bir dille okuyuculara sunmuştur. Çalışmada, Kuman-Kıpçakların, Balkan yarımadasının en güçlü devleti olan Bizans ile ilişkileri de yer bulmaktadır. Kumanların, bilhassa sonbahar ve kış aylarında Bizans topraklarına düzenlediği akınlar, devamında Bizans İmparatorluğu'nun Kumanlar ile anlaşma yoluna gitmesi, *Kuman-Bizans İlişkileri* (ss. 92-100) başlığı altında incelenmiştir. 1204 yılında İstanbul'da Büyük Latin İmparatorluğu'nu kuran Latinler de yazarın gözden kaçırmadığı bir detaydır. Balkan coğrafyasındaki Kuman-Latin ilişkilerinin özü, *Latinlerle Münasebetler* (ss. 101-104) alt başlığı altında okuyucuya sunulmuştur. VII. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyine göç eden Bulgarların, Hazarlarla mücadele edemeyip yıkılmaları, Bulgar asilerinin Kumanlara sığınması ve devamında, kurulma aşamasında olan İkinci Bulgar Devleti ile ilişkiler *Tuna Bulgarlarıyla Askerî ve Siyasî İlişkiler* (ss. 105-112) başlığında incelenmiştir. *Kuman-Rumen Münasebetleri* (ss. 113-117) başlığı da eserin önem arz eden başlıklarından bir tanesidir. XIV. Yüzyılda Rumenlerle bütünleşmiş Kumanlar, Rumenlerin tarih sahnesine çıkmasında en önemli rolü üstlenmişlerdir. Kumanların, Rumenler ile tanışma ve kaynaşma safhaları bu bölümde detaylı bir şekilde işlenmiştir. Kumanlar, Balkanların yerleşik halklarıyla etkileşime giren en önemli toplumlardan biri olmuştur. II. Bölüm, Macarlarla *Askerî ve Kültürel İlişkiler* (ss. 118-132) başlığı ile sonlandırılmıştır. Moğolların Deşt-i Kıpçak seferi, Kuman-Macar ilişkileri oldukça etkili olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Moğollar; Kuman-Kıpçakları kendi tebaası, bu toprakları da kendi toprakları olarak gördükleri için Deşt-i Kıpçak'a saldırmışlardır. Bu saldırının etkileri ve yarattığı sonuçlar, yazar tarafından değerlendirilmiştir. Son olarak birinci ve ikinci Kuman yasaları, maddeler hâlinde verilerek *II. bölüm* sonlandırılmıştır.

Eserin **III. Bölümü** olan *Kuman-Kıpçak Kültürü* bölümünde, ağırlıklı olarak Kuman-Kıpçakların sosyo-kültürel hayatı ve yönetim anlayışları üzerinde durulmuştur. *Kumanların Yönetim Anlayışı* (ss. 135-140) alt başlığı ile Deşt-i Kıpçak'taki yönetim sistemine giriş yapılmıştır. Kumanların, eski Türk devletlerinde görülen ikili yönetim anlayışıyla (Ak Kuman-Kara Kuman) hareket etmeleri kaleme alınmış, kabile liderleri için verilen isimlerden söz edilmiştir. Bunların yanı sıra, Kıpçakların, aynı anda tek bir lideri olmayıp ayrı ayrı liderlerinin olması da bu başlığın ilgi çeken bir detaydır. Kıpçakların savaş taktikleri, orduları, süvarileri ve kullandıkları silahlar da *Kıpçaklarda Askerî Teşkilat* (ss. 141-142) alt başlığında, ana hatlarıyla yer bulmuştur. *Kumanlarda Sosyo-kültürel, Ekonomik ve Dinî Yapı* (ss. 143-160) bölümü, çalışmanın detaylı ve geniş bir incelemeye tabii tutulmuş bölümüdür. Bu bölüm; *Kıpçaklarda Sosyal Hayat* (ss. 144-147), *Kumanlarda Ekonomik Yapı* (ss. 147-

151), *Kıpçaklarda İnanç Sistemi* (ss. 151-155), *Kıpçaklarda Ölü Gömme Âdetleri* (ss. 155-159), *Kuman Özel Adları ve Adların Kökeni* (ss. 159-160) olmak üzere beş alt başlığa ayrılmıştır. Kumanların, ölen kişiyi defin merasimi nasıl yaptıkları okuyucuda merak uyandıran bir unsurdur. Aynı zamanda *Kuman Özel Adları ve Adların Kökeni* bölümü; *totemistik adlar, hayvan adları, ana babanın dilekleri gösteren adlar, çocuğun sevilmediğini gösteren adlar, tesadüfen verilen adlar, astronomik olaylar* vb. sınıflandırmalarla daha anlaşılır kılınmıştır. Kuman-Kıpçakların en önemli dil yadigârı olan *Codex Cumanicus* için de ayrı bir başlık açılmıştır (ss. 161-164). *Codex Cumanicus*, Batı kaynaklarında *Lingua Comenasca* diye geçen Kuman dilinin en önemli mirasıdır. Bu eser, Kuman-Kıpçak varlığının en önemli delili olarak tarih sahnesinde de yadırganamaz bir konuma sahiptir. Çalışmada, dil bilgisi ve edebî açıdan da incelemeye tabi tutulan *Codex Cumanicus*'un, kuşkusuz çok değerli bir koleksiyon olduğu yazıya aktarılmıştır. Eserin son başlığı olan *Kumanların Türk Tarihindeki Yeri* (ss. 168-169) bölümünde, Kuman-Kıpçakların, Karadeniz'in kuzeyindeki hâkimiyetlerine, Macarlar, Ruslar ve Bizanslar ile ilişkilerine, Türkistan halkalarının etnik oluşumu içindeki paylarına kısaca değinilerek çalışma tamamlanmıştır.

Son olarak yazarın samimi cümleleriyle oluşturulmuş, özet mahiyetinde bir *Sonuç* (ss. 170-172) bölümü görürüz.

Bibliyografya (ss. 173-186) kısmına bakıldığında, yazarın zengin bir kaynakçası olduğu görülmektedir. Elektronik kaynaklardan oldukça az, eser ve makalelerden ise oldukça geniş ölçüde faydalanılmıştır.

Ekler bölümünde, söz konusu bölge haritalarının, Kuman-Kıpçak balballarının ve minyatürlerinin, son derece net denilebilecek on dört adet fotoğrafı eklenmiştir.

SONUÇ

Kuman-Kıpçaklar: Orta Çağ Doğu Avrupası'nın Güçlü Cengaverleri adlı eser, akıcı bir dile ve anlaşılır bir üsluba sahiptir. Ağırlıklı olarak Kuman-Kıpçakların askerî ve siyasî yaşamları üzerinde durulan eserde, Kuman-Kıpçakların sosyal hayatı ve dili de görmezden gelinmemiş, temel çizgileriyle araştırmacılara aktarılmıştır. Kuman-Kıpçakların, münasebet içinde oldukları halklarda bıraktıkları tesirleri anlamak adına önemli bir eser olduğu kanaatindeyiz. Aynı zamanda *Ekler* bölümüne ilave edilen fotoğraflar da okuyucunun ilgisini arttırmaktadır. Asım Korkmaz'a bu değerli eseri Türklük bilimine kazandırdığı için teşekkür ediyoruz.

Kaynakça

Akar, A. (2015). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Argunşah, M., Yüksekaya G.S. (2018). *Karahanlıca, Harezme Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Ercilasun, A.B. (2019). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2010). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kâşgarlı, M. (2015). *Divânu Lugati't Türk*. (Haz. Ahmet Bican Ercilasun-Ziya Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu.